

8. Festetics örökség – A Keszthelyi környéki erdők bemutatása

A program során a Keszthelyi Erdészet két nagyon különböző adottságú területét keressük fel. A Keszthelyi-hegység déli peremén balatoni panoráma mellett ismerkedünk a fekete fenyvesek kialakulásának történetével, és pusztulásukkal, valamint a fenyő után természetesen kialakuló állományokkal.

Második helyszínünkön, a Tátika környéki erdőkben tölgyes erdőket keresünk fel. Beszélünk az erdők múltjáról, természetes úton történő felújításukról, pozitív szemléletű, faegyedre koncentráló nevelésről. Mindkét helyszínen bemutatott tevékenységünk értékeléséhez fontos leszögezni, hogy védett, turisztikailag frekventált területeken gazdálkodunk.

A Keszthelyi-hegység déli, gyenge termőhelyi adottságú területein a XX. század első feléig jellemző volt, hogy az erdők irtását követő legeltetéssel hasznosították a területek. Ez az országban sokfelé megfigyelhető jelenség annak volt köszönhető, hogy a faanyagnak nem volt számottevő gazdasági értéke, emellett ezek az erdők faanyagtermelésre csak erősen korlátozott módon alkalmasak. Ezért érdemi bevétel csak a legeltetéssel volt biztosítható. Az erdőirtás és legeltetés jelentős talajpusztulást eredményezett, kopárok alakultak ki.

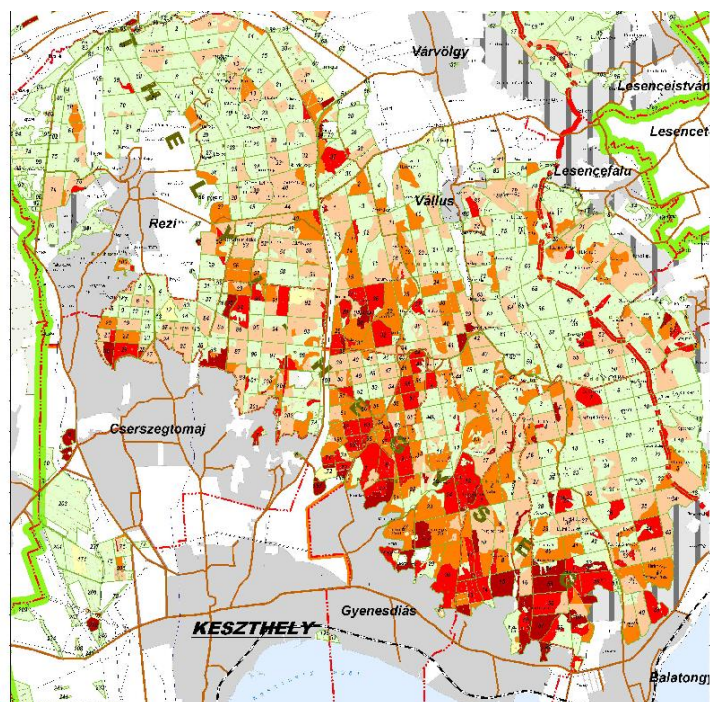

1. kép Legeltető gyerekek Diás (ma Gyenesdiás) felett 1934-ben

Az, hogy ma a hegységben bármerre is járunk, zárt erdők fogadnak minket annak köszönhető, hogy a XIX. század második felétől megindultak a kopárfásítások. A Festeticsek által megkezdett munkát többek között az motiválta, hogy a nyárra kiégett, legelő állatok patája által fellazított talajú legelők miatt rendszeresek voltak a porviharok, amik a helyi lakosság és a kialakulóban lévő fürdőturizmus szempontjából is probléma volt.

A feketefenyő térnyerése a hegységben a „szocializmus építéskor” felgyorsult. A jelentős területeken végrehajtott kopárfásítás mellett, a fenyvesítési program miatt gyakran lettek a molyhos tölgyesek, bokorerdők fenyvessé alakítva.

A folyamat egészen a 90-as évekig tartott, melynek eredményeként a Keszthelyi-hegység dolomit régiójában a fekete fenyő aránya 2005-ben 17% volt. A fekete fenyvesek főként a déli és meredek területeket uralták.

2. kép Fenyők kiterjedése és elegyaránya a Dolomit régióban

A fekete fenyő erdővédelmi problémáit már az 1940-es években publikálták, majd gyakorlatilag minden évtizedben – amikor a csapadékviszonyok kedvezőtlennek váltak a fenyő számára – jelentkezett a fenyőpusztulás. Különböző időszakokban különböző gombakárosítók jelentőségét emelték ki a szakemberek. Ma úgy gondoljuk, ha fekete fenyő pusztulása jelentkezik minden esetben a csapadékhiány a fő ok, a gombakárosítók csak a legyengült fákat tudják megbetegíteni, azaz gyengültségi kórokozónak tekinthetők.

A 2011-es és 2012-es évek minden eddiginél aszályosabbak voltak. (1951-óta mérik a csapadék mennyiségét Keszthelyen, 2011 a 343 mm-ével a legszárazabb év volt '51-óta, 2012 pedig az ötödik legszárazabb. Lengyel (1963) mérései alapján feltételezzük, hogy a 15 mm-nél kisebb mennyiségű csapadék nem jut el a fenyők gyökeréig, mert a sűrű állományok koronája, és a felhalmozódó túalóm „felissza” azt. Ezt figyelembe véve 2011 áprilisában, májusában, júniusában nem jutott csapadék a fenyők gyökeréig, áprilistól októberig – a fenyő számára releváns időszakban pedig összesen 60 mm.

A helyzet értékelésekor figyelembe kell vennünk az itt jellemző talajok minimális vízmegtartó képességét, és a gyakori nyári forróságot is.) Az ennek eredményeként berobbanó újabb pusztulási folyamat egy nagyságrenddel nagyobb volt az eddigieknél. A helyzet súlyosságát felismerve egy, a releváns szereplők (Bakonyerdő Zrt., Balaton-felvidéki Nemzeti Park, erdészeti hatóság) összefogásával készített erdőkezelési koncepcióban lettek rögzítve az okok, és a konszenzusosan kialakított megoldási javaslat. A koncepció el lett küldve a minisztériumba is.

3. kép Zárt fenyves letermelése után visszamaradó terület

Az erdőpusztulás miatt elrendelt egészségügyi termelések során mintegy 100.000 m³ fenyőt termeltünk le. A munkát az erdészeti hatóság által előírt határidőre kellett teljesíteni. Eredményeként a hegység fenyveseinek mintegy 2/3-a eltűnt.

Elgondolkodtató, hogy az idegen honos („nem ide kitalált”) fekete fenyőn kívül az őshonos lombos fafajok is pusztultak. A fenyővel közel megegyező lombos faanyagot – elsősorban csert – szintén le kellett termelnünk.

Bár a helyszínen szemlélődve megállapíthatjuk, hogy a természet regenerálódási, alkalmazkodási képessége ismét felülmúlja várakozásainkat, úgy gondoljuk, a klímaváltozás miatt egyre nagyobb területeken kell lemondanunk a gazdasági szempontból megtérülő erdőgazdálkodásról.

A Keszthely-hegység északi részén elterülő Tátika-csoport bazalt alapkőzetén kialakult erdei a Dolomit-régiónál lényegesen kedvezőbb feltételeket biztosítanak az erdőgazdálkodás számára.

A Tátika és a Szebike hegyek között elterülő Várberekben a Festeticseknek köszönhető, nagy értékű szlavón tölgyes állományok találhatóak. A (sajnos csak) 50 hektár kiterjedésű tömb mintegy felén még álló idős állomány közel 130 éves. Bár első generációs, Szlavóniából származó makkból létrehozott tölgyesekről van szó, nem csak gazdasági értékük kimagasló, ökológiai, természetvédelmi szempontból is megőrzendők.

4. kép Megfelelő darabszámú újulat esetén a lágyszárúaknak nincs sok esélyük

Az értékörzésnek egyik eszköze, hogy az erdőket minél hosszabb idő alatt újítjuk fel. Így biztosítjuk az életközösséget alkotó

legtöbb faj számára, hogy „átköltözhessenek” az idős erdőkből a már felújítottakba az öreg erdő véghasználata előtt. Mivel a kocsányos tölgy fényigényessége (jelenlegi tudásunk szerint) nem teszi lehetővé kis léptékben a véghasználat időbeni elnyújtását, ezért ezt erdőrésztlet szintjén tesszük meg. Az első véghasználat a tömbben mintegy 15 éve kezdődött, és a folyó erdőtervezésben rögzítettek szerint az utolsó erdőrésztlet 50 év múlva (180 évesen) lesz vágásérett.

A másik eszköz, hogy az életközösség vázát adó, gazdasági értelemben is nagy értéket képviselő szlavón tölgy genetikáját átmentjük a következő generációra. Ennek legjobb eszköze a természetes erdőfelújítás. Bár az első véghasználatok után mesterséges makkvetéssel lettek az erdők felújítva, a 2015-ös kiváló makktermést követően három erdőrésztletet és két erdőrésztlet esetében a még álló állományrészt mesterséges kiegészítés nélkül, a lehullott makkból újítjuk föl.

A folyamat egy üzemi kísérletnek is felfogható, hiszen a véghasználatok tekintetében a „makkravágástól” a 4 évig állomány alatt tartott újulatig minden változat előfordult, az erdőtervi lehetőségek és a fahasználatok ütemezésének üzemgazdasági szempontjai miatt. Bár a felújítás tapasztalatait részletesen a helyszínen beszéljük meg, úgy gondoljuk, a kocsányos tölgy újulat anyaállomány alatti túlélése szempontjából a lisztharmat elleni védekezés sorsdöntő. Ha sikerül a lisztharmattól megvédenünk a csemetéket, akkor is évente az állomány alatt tartott újulat darabszámának legalább megfelelődéssel kell számolnunk anélkül, hogy az életben maradó csemeték fejlődjenek.

A szlavón tölgy felújítása után egyes kocsányos tölgyesek erdőnevelési gyakorlatát nézzük meg egy 31 és egy 59 éves erdőben.

A pozitív szemléletű, faegyedre fókuszáló erdőnevelést, mellyel mind a gazdasági szempontú értéktimalizálásnak, mind a természetvédelmi elvárásoknak eleget tudunk tenni csak az arra érdemesnek ítélt, jó termőhelyen álló, megfelelő fafaj összetételű erdőkben végzünk.

A napjainkban javafás jelölésnek nevezett módszer esetében fontos leszögezni, hogy nem új divatról van szó. A hasonló szemléletű „V fa” jelölés régi fogalom, de a „törzskiválasztó gyérítés” kifejezést ízlelgetve is csak arra a következtetésre juthatunk, megalkotója egyed szintű, pozitív szelekcióra gondolt. Így bár a nevezéktan változott, lényegében régi szakmai szempontok felélesztéséről van szó. A felélesztés talán azért vált szükségessé, mert XX. század második felében a pozitív szemléletű, egyed szintű megkülönböztetés helyett az átlagon aluli minőség kiszelektálása mellett az egységesítés volt az ideológiailag elfogadható. Szakmánkban is cél volt az egységes állománykép elérése.

A javafás jelöléskor ellentétes logika szerint járunk el. A véghasználati korban szükséges növénytérnek megfelelő hálózatban keressük a – gazdasági, és ökológiai szempontból – legértékesebb, életerős egyedeket, amelyeknek véghasználati korukig ideális fejlődési körülményeket igyekszünk biztosítani a nevelővágásokkal. Ezeket a kiválasztott „értékfákat” nem zavaró köztes állományrészen pedig megmaradhatnak azok a negatív szelektálás során jó eséllyel kivágásra kerülő „kedvezőtlen alakú” fák, melyek természetvédelmi, erdőökológiai, de erdőhigiéniai szempontból is fontosak lehetnek. Az egyes kiválasztott egyedekre koncentrálnak az erdőnevelés velejárója, hogy inhomogén erdőszerkezet alakul ki. A megsegített fák nagyobb koronát növesztve gyorsabban fejlődnek, így nőnek az egyedek közötti méretbeli különbségek, melyet elősegít, hogy gyérítés során csak a felső szinttel foglalkozunk, azaz nem vágjuk ki a kicsiket. A kiválasztott fákra koncentrálnak a beavatkozás egyenlőtlen záródást és fényviszonyokat eredményez, egy-egy nagyobb javafával konkuráló egyed kivágásakor az erdő felújulása is megindul. A leirtak miatt szerkezetükben, fafaj-összetételükben, és korukban is differenciálódó erdőkkel természetvédelmi szempontból fontos elvárást teljesítünk.

Ki kell hangsúlyozni, hogy a javafás gyérítést – az arra érdemesnek talált erdőkben – üzemmódtól függetlenül végezzük, az nem csak az örökzöld kezelés sajátja. Értékes állományok esetén úgy gondoljuk, vágásos üzemmódban is csak a pozitív kiválasztáson alapuló, felső szintű gyérítés tekinthető helyes erdőnevelésnek.

Képek: Balaton Múzeum arhívuma
Hoffmann Pál
Ther András